

Pedeutologie

Profesiografie učitele

Milena Kurelová

Rozhodujícím činitelem ve výchovně-vzdělávacím procesu ve škole je učitel. Rozvoj jeho osobnosti, jeho profesionální příprava včetně dalšího vzdělávání jsou klíčem a předpokladem úspěšného fungování výchovně-vzdělávací soustavy na jejich jednotlivých stupních. (Blíže viz např. Program „Učitel“ 1995.)

Čím lépe budeme vědět, jaké učitele potřebujeme, jací jsou a jací mají být, jaké mají mít schopnosti, co mají znát a umět, tím cílevědomější a účinnější může být jejich profesionální utváření a seberozvíjení. Výsledky analýzy profesionálních činností učitelů mají přispět k funkčnější orientaci celkového zvyšování jejich kvalifikace.

Při koncipování vzdělávání učitelů vycházíme z jeho „činnostního pojetí“, které bylo dříve podceňováno, opomíjeno a zanedbáváno; orientujeme se na rozvoj profesionálních dovedností a osobnostní způsobilosti řešit rozmanité problémy tak, jak je přináší skutečná praxe. Požadavky na vzdělávání se nededukují jen ze základních pedagogických dokumentů, ale vyvozují se i z podstaty realizovaných profesionálních činností samých, tj. profesiograficky.

Profesiografie se v přítomné době stala významnou metodou, jejímž hlavním cílem je získat systematický popis všech nároků, které klade konkrétní profese na pracovníka, totiž *profesiogram*.

„Vážený profesiogram“ pak ukazuje, jak je určitý nárok důležitý pro profesionální úspěšnost pracovníka. Metod a technik pro profesiografické šetření je celá řada (Kučerová 1987:91). Deskriptivní a normativní hledisko tu nemusí být ve shodě. Záleží na tom, jak je profese v reálných podmínkách modifikována, případně deformována.

V dosavadní literatuře se tradičně vyjmenovávaly požadavky na osobnost pedagogického pracovníka. O. Baláž jich uvedl 25 (blíže viz Baláž 1972:627 a násl.). O analýzu pedagogických činností se již dříve pokusila N. V. Kuzmina (Kuzmina 1967). Utrídila je na činnosti gnozeologické (poznávací), konstruktivní (plánování a projektování), organizátorské (praktická realizace plánů a projektů) a komunikativní (vztahy učitele a žáka). Na tento pokus navázala bulharská autorka S. Žekova. Stanovila celkem čtyři

profesionálně významné vlastnosti učitele: společenskost (schopnost komunikace, kontaktu a empatie), tvořivost (tvůrčí myšlení a činnost), vnímavost (pro různé sociální prostředí), vyrovnanost (emocionální stabilita). Součástí těchto čtyř základních vlastností je velká řada dalších proměnlivých profesionálních rysů (Žekova 1981). Uvedenou čtveřici základních vlastností lze podle St. Kučerové ještě redukovat na socialibitu (do ní můžeme zahrnout jak „vnímavost“, tak „vyrovnanost“ — spjatou se sebekontrolou a ohledem na druhé) a na „kreativitu“. Je to zajisté správný požadavek, aby byly rozvíjeny především tyto hlavní rysy osobnosti učitele, avšak v souvislosti s konkrétními pedagogickými činnostmi, které je nutno popsat. Požadavky na žádoucí činnosti učitele uvádí např. B. Blížkovský (Systémová pedagogika, s. 242 a n.).

Profesiografický přístup umožňuje utřídit požadavky na osobnost pracovníka podle profesionálních činností, které pracovník vykonává. L. Januška se například pokusil vypracovat profesiogram učitelské profese, který klade požadavky v šesti rovinách: jsou to tělesné předpoklady, vlastnosti osobnosti, vztahy učitel–žák, učitelovy didaktické dovednosti, sociální úroveň a profesionální uvědomělost (Januška 1979:117 a násl.).

Profesiogram má již ustálenou podobu účelně sestavené charakteristiky určité profese (pracovní funkce), pokud možno konkrétní a všestranné, na základě fyziologických, psychologických i jiných poznatků. Profesiogram pak slouží jako důležitá pomůcka při výběru a rozmisťování pracovníků, při řízení jejich adaptace a zapracování (začínající učitel), při hodnocení pracovníků, při jejich vzdělávání a výchově (atestace), při úpravě pracovní náplně profese (funkce) aj.

Profesiogram učitele, který je třeba dopracovat a precizovat, by měl sloužit — mimo jiné — k optimalizaci systému výchovy a vzdělávání učitelů, a to jak v pregraduálním, tak v postgraduálním studiu. Měl by být kritériem hodnocení jejich kvalifikace a způsobilosti, kritériem maximální adekvátnosti a přizpůsobenosti přípravy učitelů na vykonávanou praxi, a tím i zárukou nejvyšší dosažitelné efektivnosti i této přípravy.

Vytvoření profesiogramu předchází důkladná analýza profese, která by měla (podle Levitova) obsahovat tyto části:

1. účel, význam, poslání profese, dosavadní vývoj jejího společenského významu, vývojové perspektivy,
2. podmínky pro vykonávání profese, objektivní a subjektivní,
3. popis práce,
4. nároky, které klade profese na psychiku, inteligenci, osobnostní rysy, charakter, osobní zralost, vyrovnanost atd.,
5. jakou přípravu si proto profese žádá (vzdělání, praxe),

6. jaké vlivy profese vykonává na zdraví a psychiku pracovníka.
(Blíže viz in Kučerová 1987:94)

Využití metod „časového snímku“ ve výzkumu učitelů

Mezinárodní tým řešitelů projektu nazvaného „Komparací ke kooperaci“, jehož jsem členkou, použil ke zkoumání profesionálních činností učitelů v několika evropských zemích metodu *časových snímků profesionálních činností* svých respondentů — učitelů na 1. a 2. stupni ZŠ a učitelů středních škol. Řešitelé z České a Slovenské republiky využili získaných zkušeností s použitím časových snímků profesionálních činností v profesiografickém výzkumu vedoucích pedagogických pracovníků, který byl realizován v tehdejší Československu v 80. letech. Metoda časových snímků je jednou z *profesiografických metod*. Náš výzkum je pouze součástí globálně založeného výzkumu, který shromáždil a shromáždí svým způsobem unikátní výzkumný materiál. S ohledem na tvorbu profesiogramu je možno konstatovat, že provedené analýzy se zabývaly především skupinou informací z oddílu „popis práce“; tyto informace mají rozhodující vliv na zjištění „nároků profese“, na „formy přípravy“ i na „vliv na zdraví, psychiku a její vývoj“. Je proto třeba právem považovat provedené analýzy za rozhodující předpoklad pro vytvoření profesiogramu; profesiografická zjištění jsme použili a nadále používáme jako zdroje podnětů a námětů pro návrhy inovací projektů vzdělávání pedagogických pracovníků.

Metody časového snímku (momentkového pozorování) se používá při zkoumání necyklických činností. Časový snímek umožňuje především identifikovat jednotlivé vykonávané činnosti a zjišťovat jejich frekvenci.

Časové snímky, tzv. časové studie, jsou v ekonomické oblasti využívány v zájmu předcházení stresu, únavě, emocionálnímu napětí, a to v zájmu optimalizace pracovního procesu a jeho podmínek, tedy při průzkumu průběhu práce a okolností, za nichž probíhá.

Podle definice vypracované Mezinárodním úřadem práce v Ženevě „snímek pracovního dne je měřením pracovní doby prováděným v průběhu určitého období, převážně během poloviny nebo celé směny. Jeho cílem je buď zjištění činnosti a délky trvání ztrátového času, jakož i časových pracovních norem. Snímkování pracovního dne se provádí k ověření toho, zda nebyla přehlédnuta žádná náhoda, která se objevuje během práce“ (Mrela 1967:289).

L. Kazalski definuje individuální snímkování pracovního dne jako „pozorování a měření všech časových prvků na pracovišti po celou dobu pozorování, které může zahrnovat celý pracovní den (pracovní směnu) nebo též

jen určitou část pracovního dne.“ Postup při snímkování pracovního dne je tento:

1. Pozorování a zaznamenávání všeho, co se událo v průběhu pracovního dne na pracovišti.
2. Rekapitulace stejnorodých druhů potřeby času.
3. Sestavení bilance pracovní doby, provedení analýzy a závěru.
(Kazalski 1962/63:25-26).

Metoda časového snímku se používá při zkoumání činností, které obsahují složky nestejného obsahu, v nestejném pořadí. Časový snímek umožňuje především identifikovat jednotlivé dílčí pracovní činnosti a zjišťovat jejich frekvenci. Časový snímek umožňuje reprodukovat zkoumané činnosti v určité zobecněné modifikaci. Ze systému komplexních souvislostí a vztahů dovoluje vybrat základní, podstatné prvky, složky, elementy. Je předpokladem simulace, modelování činností a dovoluje vypracovat jednoduchý model zkoumaného pracovního systému.

Význam takového empiricky získaného modelu je pak mnohostranný. Ukáže jak silné, tak i slabé stránky zkoumaného pracovního systému, stane se důležitým podkladem pro zkvalitnění odborné přípravy pracovníků a dovolí jejich činnosti lépe řídit a hodnotit.

Metoda časového snímku dále umožňuje shromáždit údaje k vypracování tzv. profesiografických studií, pro konkrétnější popis funkce — profese a její pracovní náplně.

A. Ehrlich používá termínu „bezprostřední pozorování“ a tvrdí, že je to nejjednodušší způsob sběru informací o neopakující se práci, který tkví v tom, že pozorovatel zaznamenává jak činnosti vykonávané sledovaným, tak i dobu jejich trvání. Podle autora je předností této metody snadnost a jednoduchost, jakož i to, že nevyžaduje příliš velkou přípravu k provedení pozorování.

„K jejím nedostatkům však patří:

- nákladnost, která způsobuje, že doba pozorování musí být poměrně krátká, což potom vede k obavě z příliš malé reprezentativnosti;
- pravděpodobnost, že sledovaný v době pozorování může pracovat jinak než obvykle,
- skutečnost, že předmětem pozorování může být pouze jeden člověk nebo jeden kolektiv.“ (Ehrlich 1961:53 a 60)

Metodu autosnímkování pracovního dne (pracovník zaznamenává vlastní činnost) přirovnává A. Ehrlich k metodě bezprostředního pozorování, ale pokládá ji za lacinější a jednodušší. Zdá se však, že tato metoda není vždy spolehlivá. Nelze totiž mnoho počítat s tím, „že by pracovník velmi podrobně a rád zaznamenal přerušení vznikající z jeho viny“. Pozorování tohoto

druhu jsou však „prospěšná pro zhodnocení celkového rozdělení činností prováděných pracovníkem během vykonávané práce“ (Ehrlich 1961:61).

Rozhodným zastáncem používání metody autosnímkování pracovního dne je E. Terebucha (Terebucha 1965, č. 3:89). Její přednosti spatřuje v malé práci shromažďování materiálu a možnosti zahrnout do pozorování současně větší počet lidí. Je si však vědom toho, že vyžaduje velmi účinnou kontrolu věrohodnosti získaných údajů.

E. Terebucha navrhuje provádět autosnímkování podle seznamu činností zjištěných na základě speciální ankety (autorka stati spolu s ostatními řešiteli využila údajů získaných v rámci předvýzkumu a následné korektury příslušných položek). Formulář pro autosnímek musí obsahovat označení doby zahájení i ukončení činnosti, symbol činnosti i množství jednotek vykonané práce. Konečnou etapou průzkumu je propočet procentuálního podílu jednotlivých činností v práci každého pracovníka a provedení srovnávací analýzy. Jako běžnou kontrolu věrohodnosti údajů doporučuje autor předávat každý den vyplněné formuláře ihned po skončené práci.

Metodu autosnímkování pracovního dne podrobně rozebírají američtí autoři E. V. Grillo a Ch. J. Berg (Grillo-Berg 1959). Ve své práci věnují popisu této metody, kterou nazývají *time records* (časové záznamy), celou kapitolu.

Jak vyplývá i z vyjádření zahraničních autorů, metoda autosnímkování pracovního dne se při zkoumání práce velice často používala a doposud používá.

Metoda časového snímku se provádí tak, že do předem připravených formulářů (denních, příp. týdenních záznamů) se průběžně a postupně zaznamenávají jednotlivé činnosti tak, jak za sebou průběžně následují. Základní zkoumaná jednotka je pracovní den, snímkaný buď osamoceně, nebo jako sled řady pracovních dní za sebou. Zjištěné údaje se třídí do obecnějších přehledů a statistik: soupis činností, přehled o jejich četnosti, časové náročnosti, plánovanosti a neplánovanosti apod. Grafická vyjádření — schémata dne, týdne, většího časového úseku je možno produktivně komparovat navzájem u jedné kategorie pedagogických pracovníků, u jednotlivých kategorií pedagogických pracovníků navzájem apod.

Zvolený postup umožňuje reprodukovat zkoumané činnosti v určité zobecněné modifikaci. Ze systému komplexních souvislostí a vztahů dovoluje vybrat základní, podstatné složky a dovoluje vypracovat jednoduchý model zkoumaného systému. Význam takového empiricky získaného modelu (např. modelu řízení výuky) je mnohostranný; zdůrazní silné a slabé stránky současné práce pedagogických pracovníků a je důležitým podkladem pro optimalizační úsilí. Zkvalitní odbornou přípravu pedagogických pracovníků (učitelů) a přiblíží ji praxi. Dovolí činnosti těchto pracovníků lépe kontrolovat a hodnotit.

V našem výzkumu jsou předmětem vlastního zpracování záznamy o činnostech a chronologické údaje, nutné pro zjišťování časové náročnosti jednotlivých profesionálních činností. Při kategorizování jednotlivých činností podle subsystémů jsme vycházeli z „Instrukcí pro zpracování týdenního záznamu profesionálních činností“, vydaný pro tento účel odpovědnou řešitelkou výzkumného projektu „Komparací ke kooperaci“, St. Kučerovou. Vyplněné záznamy časových snímků (týdenní záznamy) učitelů částečně již byly a dále budou důkladně prostudovány; následně bude provedena definitivní kategorizace jednotlivých činností.

Metoda časových snímků umožňuje shromáždit údaje k vypracování profesiografických studií, pro konkrétnější popis funkce — profese určité kategorie pedagogických pracovníků a její pracovní náplně. Shromážděné údaje mohou být východiskem i pro inovaci a specifikaci obsahu a metod odborné přípravy, neboť z popisu činností a podmínek, za kterých se vykonávají, vyplývají přirozeně požadavky na kvalifikaci člověka a nároky na jeho osobnost. Zvolenou metodou můžeme získat i popisy zajímavých případů činnosti pedagogických pracovníků pro účely vzdělávací, optimalizační a diagnostické (problémové úlohy, testy) aj. (Kučerová 1982).

K aplikaci metod časových snímků byly připraveny formuláře pro zápis profesionálních činností a doby jejich trvání. Návrh formuláře „Týdenní záznam profesionálních činností učitelů“ byl ověřen v předvýzkumu. V jeho definitivní verzi bylo jednoznačně zdůrazněno hledisko objektivnosti a konkrétnosti při sběru informací. Respondentům — učitelům — řešitelé projektu poděkovali v daném formuláři za jejich ochotu k mezinárodní výzkumné spolupráci, jejíž výsledky mají pomoci k lepšímu poznání problematiky současné školy prostřednictvím zkoumání učitelské profese (profesiografie) a vzájemným srovnáváním výsledků, získaných v různých zemích. Bylo zdůrazněno, že konečným cílem výzkumu je shromáždit podněty k optimalizaci výchovně-vzdělávacích výsledků a podmínek pro tvůrčí seberealizaci učitelů. Profesiografie evropského učitele má též přispět ke konkrétnímu vymezení evropské dimenze vzdělávání a k funkčním úpravám přípravy budoucích učitelů.

Ve výzvě k učitelům je uvedena prosba o zachycení jednoho týdne jejich učitelského působení, a to co nejvěrněji, bez autocenzury, příkras nebo očeřňování. Učitelům je zaručena naprostá anonymita. Formulář je rozdělen na část A. Přehled profesionálních aktivit v týdnu od... do... (je uveden doporučený postup pro vyplňování formuláře) a na část označenou jako B. Základní statistické údaje o učiteli, škole a lokalitě. V závěru této části formuláře najde respondent také výzvu, aby uvedl tři hlavní přednosti a tři

největší nedostatky učitelského povolání podle svého názoru. (Podrobněji se lze s formulářem seznámit u autorky této stati.)

Formulář pro týdenní záznam profesionálních činností učitelů obsahuje list (výzvu ke spolupráci adresovanou učitelům), návodné metodické poznámky k vyplňování formuláře, tabulku nazv. „Přehled týdne“ — předtištěný týdenní rozvrh, položky k šetření faktorů úspěšnosti a identifikační údaje o snímkaném učiteli pro statistické zpracování.

Zdůvodnění položek formuláře „Týdenní záznam profesionálních činností“:

1. Chronometrické údaje (čas průběhový a čas jednotkový) jsou nutné pro zjišťování časové náročnosti jednotlivých profesionálních činností, pro plánování účelné spotřeby času, pro efektivní hospodaření s časem, předcházení časovým ztrátám, narušování a zkracování fondu času, pro hledání zdůvodněné návaznosti činností v čase.
2. Položky v týdenních záznamech jsou voleny tak, aby poskytly předběžně utříděné informace o pracovních činnostech snímkaného učitele. Profesiografické studie ve všech oborech jsou založeny na získávání a třídění informací o určité profesi a na jejich shrnutí do charakteristiky profesního pole. Tato charakteristika je syntetické povahy a obsahuje základní údaje z analýzy profesionálních činností.

K analýze profesionálních činností učitelů patří především „popis pracovní činnosti“ (operace, případy), uvedený v časových souřadnicích (od-do), a to co nejkonkrétněji. Z údajů této rubriky by pak bylo možno pořídit soupis daných činností, zjišťovat četnost činnosti téhož druhu, aby bylo možno provádět rozbor obsahového a funkčního zaměření činností (kategorizace podle subsystémů apod.). Také údaje v dalších rubrikách slouží k upřesnění charakteristiky sledované činnosti a studiu profesního pole.

3. Charakteristika profesního pole obsahuje v skryté podobě soubor požadavků na obsah příslušné profesionální přípravy. Soupis činností je posuzován i z hlediska jejich specifické náročnosti, obtížnosti a podmíněnosti jistými předpoklady vědomostními, dovednostními a osobnostními. Je základem pro vyvození kvalifikačních požadavků na učitele a jeho přípravu. Abychom zjistili, co sami učitelé považují za nezbytné a žádoucí pro úspěšný výkon své funkce — profese, a co podle jejich mínění nejvíce jejich úspěch v práci ohrožuje, zařadili jsme do formuláře i dotaz na (alespoň) 3 faktory úspěšnosti a 3 faktory neúspěšnosti.

Kategorizace profesionálních činností

Úprava shromážděných dat z časových snímků pro analýzu pracovní náplně učitelů.

Mají-li být výsledky analýzy záznamů validní, musí být především navzájem srovnatelné, a tudíž identifikované a tříděné. Protože jde o činnosti, z nichž každá sama o sobě má řadu aspektů, a může být proto podle různých kritérií řazena do různých skupin (fenomén přeskupování prvků v systému), bylo třeba sjednotit hlediska a k třídění přistoupit koordinovaně.

Při zpracování vzorku týdenních záznamů je používána následující kategorizace činností, tříděných do devíti skupin:

- I. a) vyučování
b) přítomnost ve škole, pohotovost, dozor;
- II. výchovně-vzdělávací činnosti mimo vlastní vyučování
a) činnosti doučovací, nápravná cvičení
b) zájmové kroužky;
- III. příprava na vyučování, opravy žákovských prací, zhotovování a udržování pomůcek;
- IV. pedagogické porady neformální — s jinými učiteli, vychovateli, poradci, lékaři atp.
pedagogické porady svolané vedením školy;
- V. spolupráce s rodiči;
- VI. osvětová, sociální, ekologická a jiná veřejná činnost učitele;
- VII. studium, sebevzdělávání;
- VIII. jiné činnosti;
- IX. doprava, cesty do školy a ze školy.

Pozn.: Každou činnost registrovat co nejkonkrétněji (nikoli „pták na stromě“, ale „straka na vrbě“);

uvádět stručně, koho se činnost týkala, komu byla adresována, event. proč (celé třídy, skupině, jednotlivci); kde je příležitost, všimát si chování žáků — projevy, výkony, přestupky (např. při doзору, v zájmovém kroužku apod.).

Sebevzdělávání — konkrétně prostřednictvím čeho (knihy, časopisy, vlastní pokusy atd.) (Kučerová 1995).

Závěrem

Stále aktuální jsou otázky týkající se transformace našeho školství, s níž bezprostředně souvisí i nové pojetí vzdělávání učitelů. Východiskem tohoto pojetí — transformace vzdělávání učitelů — by měla být analýza profesionálních činností učitelů. Jako členka výzkumného týmu se podílím na řešení projektu „Komparací ke kooperaci“; první fázi tohoto projektu je analýza profesionálních činností učitelů základních a středních škol v České republice, další fázi bude mezinárodní srovnání profesionálních aktivit učitelů.

Cílem výzkumu je získat základní informace pro profesiografii soudobého evropského učitele jako východisko mnohostranných optimalizací, a to např. v dimenzi profesionální, lokální, regionální, státní, mezinárodní a evropské, případně světové.

Jako prostředky jsou užívány:

- a) Časový snímek (profesiografický záznam učitelských aktivit během jednoho týdne, provedený dobrovolně spolupracujícími učiteli) — auto-deskripce dle instrukce. Jde o základní techniku sběru dat; této profesiografické metodě jsme věnovali naši stať;
- b) Dotazník pro učitele, který má funkci doplňující a verifikační;
- c) Anketa expertů, která má rovněž funkci doplňující a verifikační.

Dosavadní systém výchovy a vzdělávání je potřebí transformovat zejména ve směru utváření profesionálních dovedností a osobnostních předpokladů učitelů. Profesionální příprava budoucích učitelů bude jen tehdy skutečně adekvátní, bude-li přípravou i na praktickou, nikoli jen teoretickou činnost.

Výhodou potřebných údajů získaných analýzou činností je skutečnost, že při transformaci vzdělávání vycházíme z podmínek konkrétní praxe a jejich potřeb.

Na koordinačním semináři k výše uvedenému projektu, který se konal v červnu 1995 v Rakousku a jehož se zúčastnili zástupci řešitelů ze šesti zemí (České republiky, Slovenské republiky, Polska, Rakouska, Maďarska a Slovinska), bylo prokázáno, že metodika a navržená technika výzkumu jsou reálné.

Na základě zpracování údajů o profesionálních činnostech učitelů se prokázalo, že technika týdenních pracovních autosnímků je validní a odpovídá kritériím získávání empirických materiálů. K tomuto závěru přispěly i výsledky předvýzkumu realizovaného naším týmem v Moravskoslezském regionu (vzorek 30 učitelů z 1. a 2. st. ZŠ a ze středních škol); řešitelé z Ostravské univerzity se budou i nadále zabývat právě analýzou profesionálních činností z týdenních záznamů.

Na poradě konané v lednu 1996 v Olomouci byl upřesněn způsob i harmonogram řešení našeho výzkumného projektu. V říjnu 1996 proběhne v Olomouci koordinační porada o zpracování prvních výsledků v jednotlivých zúčastněných státech. Výzkumný tým je pro zájemce stále otevřen.

Literatura:

- Baláž, O. 1972 „Profesionální profil učitele a jeho pracovní režim“, in *Jednotná škola*, XXIV, č. 7, s. 627 a násl.
- Blížkovský, B.: *Systémová pedagogika*. Amosium, Ostrava 1992.
- Grillo, E. V. — Berg, Ch. Jr. 1959 „*Work Measurement in the Office*“ (New York: Mc Graw-Hill Book Comp.)
- Ehrlich, A. 1961 „*Badanie metod pracy*“ (Warszawa: CODKK)

- Januška, L. 1979 „Profesiografický obraz učitele“, in *Jednotná škola*, XXXI, č. 2, s. 117 a násl.
- Kazalski, L. 1962/63 „Sila robocza w zakladzie przemyslowym“ (Warszawa: TNOiK)
- Kučerová, S. 1982 „Analýza profesionálních činností vedoucích pedagogických pracovníků — Metodický list k zpracování časových snímků“, in *Projekt vzdělávání vedoucích pedagogických pracovníků* (Bratislava: ÚÚVU)
- Kučerová, S. 1995 „Instrukce pro zpracování týdenního záznamu profesionálních činností“ (Brno: MU)
- Kučerová S. — Blížkovský, B. 1996 „Základní informace k projektu první fáze výzkumu (komparativní profesiografie) evropského učitele“ (Brno: MU)
- Kučerová, S. — Blížkovský B. 1994 Návrh projektu „Komparací ke kooperaci“ — „Durch Komparation zur Kooperation“ (Brno: psychologický ústav AV ČR)
- Kučerová, S. 1987 „Profesionální činnosti a vzdělávání vedoucích pedagogických pracovníků“ (Bratislava: SPN)
- Kurelová, M. 1989 „Analýza profesionálních činností zástupců ředitelů středních odborných učilišť jako východisko k inovaci projektu jejich vzdělávání“ (Brno: FF MU)
- Kuzmina, N. V. 1967 „Očerki psichologii truda učitelja“ (Leningrad: Leningradskij universitet)
- Mrela, H. 1967 „Badanie pracy“ (Warszawa: PWE)
- MŠMT 1995 „Program Učitel“ (Praha MŠMT)
- Terebucha, E. 1965 „Zastosowanie metody samofotografii dnia roboczego przy badaniu wykorzystania czasu pracy personalu administracyjnego przedsiębiorstwa przemysłowego“, in *Przekład Organizacji...*
- Žekova, S. 1981 „Profesiogram bulharského učitele“ (Bratislava ÚÚVU)

Modely učitelské přípravy pro vyšší střední školy

Zdenka Veselá

Jakákoliv změna koncepce školství a vzdělávání přináší vždy změnu přípravy budoucího učitele, neboť je zřejmé (již od dob konstituování moderní školské soustavy, tj. od tereziánských reforem), že nositelem těchto změn je učitel. Je třeba také připomenout, že změny, které probíhají v našich zemích, nejsou jevem ojedinělým. Dá se říci, že celý svět posledních desetiletí tohoto století je charakterizován změnami nejen v oblasti ekonomické, politické, kulturní, ale také v oblasti výchovy a vzdělání budoucích učitelů. Ve srovnání se světem se ukazuje, že pedagogická příprava učitelů směřuje k dalšímu jejímu prohlubování a integrování jako součásti koncepce jejich celoživotního vzdělávání.

Pro srovnání byly vybrány některé evropské země, přičemž pozornost byla věnována těmto otázkám: